

2022 сыл муус устар 27 күнэ – өрөгөй күнэ!

ЯКУТСКАЯ АССР
САХА АССР

Бу тиһиккэ саха
интеллигенциятын
биир чулуу
бастыыр-көстүүр
киһитэ буоларын
итэбэйин,
билиитэ ылын,
көрөн-истэн
сэргэбэлээн, күндү
ыччат дьоммут
уонна үтүөбэ,
сырдыкка сирдиир
бары
уһуйааччылар!

Г.П. Башарин

Три якутских реалиста-просветителя

(Из истории общественной мысли дореволюционной Якутии)

Г.П. Башарин (21.03.1912-18.04.1992) –

ученый планетарного масштаба, мыслитель, общественный деятель, просветитель XX века, первый доктор исторических наук из народа саха, профессор, заслуженный деятель науки Российской Федерации и ЯАССР, первый лауреат Государственной премии РС (Я) им. А.Е. Кулаковского, автор теории добровольного вхождения Якутии в состав Российского государства. За вклад в мировую науку столетний юбилей со дня рождения Г.П. Башарина был отмечен в штаб-квартире ЮНЕСКО в Париже 21 марта 2012 г.

Уһулуччулаах историк,
ученый, профессор
Г.П.Башарин 1912 сыл
кулун тутар 21 күнүгэр
Чурапчы улууһугар
Сылан нэһилиэгэр
Чыадына алааска
төрөөбүтэ.
Георгий Прокопьевич
бийыл төрөөбүтэ 2022
сылга 110 сылын туолар.

Профессор Георгий Прокопьевич Башарин саха тыатын сиригэр историятын чинчийиигэ бөдөн кылааты хаалларбыта. Аграрнай историяҕа уонна политикаҕа үлэлэрэ киниэхэ албан ааты, дьонун сураҕы тосхойбуттара. Ученай Саха сиригэр аграрнай сыһыаннар сайдыыларын проблемаларыгар 1950 с докторскай диссертацияны көмүскээбитэ.

Биллэрин курдук, кини ити дьонун ситиһиитин, учуонай аатын оччотообуга эскирэттиһэн туран сотторбуттара. Ону ол диэбэккэ Георгий Прокопьевич 1956 с Москваҕа «Саха сиригэр аграрнай сыһыаннаһы историята (XVII үйэ 60-с сыллара – XIX үйэ ортото)» диэн дьонуннаахай монографияны таһаартаран иккиһин докторскай диссертацияны чаһылхайдык көмүскээбитэ.

**Норуотун дьолугар төрөөбүт учуонай
(Профессор Г.П.Башарин төрөөбүтэ 90
сылыгар – 2002 с)**

Төрөөбүт норуотугар умнуллубат улуу үтүөлээх Г.П.Башарин аата хара маннай иһиллиэбиттэн номоххо киирбитэ. Быстар дьаданы Боккуй Баһаарын уола, уон сэттэтигэр сылдьар Дьөгүөр үөрэниэн олус баҕарара. Алта оботтон улаханнарыгар дьиэни-уоту, сүөһүнү-аһы, ыарыһах ийэтин

оболору көрүү барыта киниэхэ сүктэриллэрэ. Ити үрдүнэн үөрэнэр баҕата баһыйан, улахан дьону үөрэтэр «Илиик-пуунна» үөрэнэр. Үөрэннэбин бастакы күнүгэр эдэр учуутал букварь бары буукубаларын көрдөрө-көрдөрө ааттатаалабыт, хас даҕаны сирэйи ааҕан иһитиннэрбит. Дьөгүөр истибитин барытын өйүгэр хатыы охсубут. Сурук аабыллар кистэлэнин буукубаҕа буукубаны холбоотоххо тыл тахсарын өйдүү охсон:

«Оо, маннык эбит дуу?» - диэн сана аллайбыт. Киэһэ дьиэтигэр ийэлээх-аҕатыгар сурук хайдах аабылларын кэпсээн, ааҕан үөрдүбүт.

Түүн оһоһор эбии хардаҕас быраҕан биэрэ-биэрэ, учуутала биэрбит кинигэтин аахпыт. «Оһох сырдыгар, холумтанна тонхойон олорон кинигэбин аахпытынан бардым. Арай хайдах эрэ тахсан иһэргэ дылы.

Сарсыарда халлаан суһуктуйуор диэри кинигэм тиһэх сирэйигэр тийдим. Икки-үс хонон баран ыалбар араспыска суруйан бадьяарытан биэрдим», - диэн кэлин бэйэтин ахтытыгар суруйбута.

Киэнник сурабырбыт улуу уус, художник, ытык-мааны кырдыаҕаһа, бар дьонун үөрэтээри бэйэтин дьиэтигэр «Илиик-пууну» астарбыт И.И.Сивцев-Мыттыйыкы олобун тиһэх күннэригэр ыараханлык ыалдыа сытан ыкса ыалыгар : «Борокуоппай, Дьөгүүргүн

үөрэтгэрдэххинэ сөп буолууһу, аахпытын, истибитин өйүгэр тутара бэрт эбит», - диэн сүбэлээбитин биирдэрэ: «Тыыннаабым тухары үөрэттэриэм», - диэбит. 1929 сыллаахха Дьөгүөр Булгунньахтаах түөрт группалаах оскуолатыгар үөрэнэ киирэрин аҕата сөбүлэспит. Дьингинэн, оскуолаҕа ылыллар саас уон сэттэ сааһынан хааччахтанара. Дьөгүөр ити кэмнэ уон абыһыгар сылдыра.

Дьолго, ити оскуолаҕа биир дойдулаахтара Андрей Данилович Макаров кэргэнинээн Дьөгүөрү үөрэххэ уһулуччу дьобурдаабын билэр буолан, иккис кылааска быһа ылларан, бэйэтигэр тустаах анал соруудаҕы биэрэн үөрэппиттэрэ. Ити сыл сайыныгар бэһис кылааһы бүтэрбит Анастасия Сивцевалыын сир түнгэтии биэдэмэстэрин устан суруксуттаабыттарын туһунан А.И.Сивцева «Биир дойдулаабым туһунан» диэн ахтыытыгар суруйбута.

Дьөгүөр бастакы учууталлара үрдүк культуралаах, анал учуутал үөрэхтээх, төрөөбүт улуустарыгар үөрэх-билии кутаатын аан бастаан уматыспыт интеллигеннэр этилэр.

Андрей Данилович Дьөгүөр үөрэххэ ураты баҕалаабын, тута өйдөөн иһэр дьобурдаабын таба көрөн, киниэхэбэ оскуолаҕа иллэн турар хоһу биэрбитэ.

Үөрэннэбин иккис сылыгар саас учууталлара төрдүс кылааһы бүтэрбит Дьөгүөрү Чурапчы сэттэ кылаастаах оскуолатыгар киллэрэллэр. Үс ыйы үөрэммит Дьөгүөрү Дьокуускайга педтехникумна бэлэмнэнии курсугар ытталлар. Педтехникумна ураты ситиһиилээхтик үөрэнэр. Билиини-көрүүнү тургутуһар политбойдар диспуттарыгар кими да тутуһуннарбат, мэлдьи кыайыылаах тахсар.

Дьөгүөр Башарины педтехникум иккис курсуттан сана аһыллыбыт пединститутка быһа үөрэххэ хайдах атаарбыттарын туһунан саха журналистарын ытык кырдыабаһа Г.Нынныров-Кэнттик Киргизэлэйэ Г.П.Башарин туһунан суруйбут: «Тулуспута-кыайбыта!» диэн ахтыы кэпсээнигэр ыйбыт биир түгэнин аҕалыым: «... күүгээн ортотугар сотору-сотору «Башарин!.. Маладьыас!.. Үчүгэйдик үөрэниэ!.. Аатыран тахсыа!..» - диир сангалар иһиллэллэр», - диэн.

В указатель включены научные труды, многогранная деятельность Г.П.Башарина за период с 1932 по февраль 2012 года всего 1284 источника.

Пединститутка, кэлин Москваҕа Карл Либкнехт аатынан пединституту бүтэрэригэр госэкзамены туппут профессордар саха студенын билиитин үрдүктүк сыаналаабыттара. Государственной экзаменныыр комиссия председателэ профессор В.И.Дьяков киниэхэ анал махтал суругу туттарбыта. Онно: «Поздравляю Вас с блестящим окончанием государственных экзаменов.

Выражаю от имени и по поручению профессоров-экзаменаторов благодарность за то удовольствие, которое Вы нам доставили Вашими ответами. Одновременно могу Вам сообщить, что кафедра истории народов СССР, как стало мне известно, предлагает Вам остаться аспирантом при институте имени Либкнехта», -диэн суруллубут. Ити дойдутугар уонна Москваҕа үөрэммит түөрт сылларыттан Г.П.Башарин балтараа сылын (17ыйы) сэллигинэн улаханнык ыалдьан балыыһаҕа сытан эмтэнэргэ күһэллибитэ.

Хас да операцияны онорторбута. Хоһуун санаатынан, утумнаахтык физкультуранан дьарыктанан, ыраас салгынна сүүрэн, сөтүөлээн, кыһынын хайыһардаан, чөл олох режимин тутуһан, киһитэ кини буолан саханы сарбыйбыт ыар ыарыыны кыайбыта.

Г.П.Башарин бурдугу, обуруот аһын талбытын үүннэриэххэ сөбүн диринник итэбэппит, улуу арийыыны бопсуу баарын үрдүнэн ситиспит улуу үтүөтүн сана олоххо киллэрэн эрэбит. Сахатын норуотун, бары омуктарга иллээх-эйэлээх добордоһуутун олохтооһунна бөбөргөтүүгэ киллэрбит кылаата улахан.

Г.П.Башарин учуонай быһыытынан төрөөбүт сахатын норуотун духовнай баайын – фольклорун уонна литературатын холуннарааччылартан, нигилистэртэн хорсуннук көмүскээбитэ. П.А.Ойуунускай аатынан Саха Республикатын Государственной комиссиятын үйэ чиеппэрин тухары кини салайбыта даһаны элбэҕи этэр.

Нуучча наукатын сабалаабыт М.В.Ломоносов уонна саха үөрэхтээбэ Г.П.Башарин иккиэн тус –туһунан үйэ дьоно буолбуттарын иһин, майгыннаһар өрүттэрэ үгүс: иккиэн улаатан баран олус умсугуйан туран киһи сөбүөн курдук үөрэҕи ылбыттара...

М.В.Ломоносов 19 саастаабар Хоту Муустаах муора кытылыттан Москваба кэлэн дворянин уолабын диэн итэбэтэн үөрэххэ киирэр. Бастынтан бастын уолаттары кытта Петербурга, салгыы Германияба, барыта 11 сыл оччотообу наука сүрүн билиилэрин баһылаан, нуучча үөрэхтээхтэриттэн бастакы профессор аатын ылбыта. Тыл, литература, история, химия, физика, география наукаларыгар улуу арийыылары онорор.

Поэт, философ, худохунньук Хоту Муустаах океанынан сылдыһы кэскилин, «Россия модун кыаба Сибииринэн ханатыллыан сөп» диэн өтө көрөн эппитэ. «Ломоносов – биһиги университетпыт» диэн, дэлэбэ даҕаны, улуу Пушкин киэн туттуо дуо?!

Г.П.Башарин бэйэтин туһунан: «Абам үлэбэ үөрэппэтэбэ, кыра эрдэспиттэн үлэ ыарахаттарын кыайарга охсуспатабым, үлэ ситиһитин минньигэһин билбэтэбим буоллар мин оскуолаба уонна үрдүк үөрэх заведениеларыгар ситиһиилээхтик үөрэниэ, научнай үлэһит буолуо суох этим», - диэн бэйэтин ахтытыгар суруйбута.

Киһи сиир бурдугун үүннэриини чөлүгэр түһэрэр киэн далааһыннаах үлэни ыытан бастакы Президеммит М.Е.Николаев улуу патриот, гуманист Г.П.Башарин кэриэһин олоххо киллэрбитэ, барыбытын үөрдэр, сүргэбитин көтөбөр.

Р.М.Саввин

РФ үөрэбириитин туйгуна

Чурапчы улууһун

Бочуоттаах гражданина.

Саха Прометейа

Прометей – былыргы гректэр миф буолбут номохторун өлбөт тыыннаах геройа, титан. Бастакы кинини айбыт. Хомуска кистээн киниэхэ уоту ылан биэрбит. Туттарга үөрэппит. Ол буруйугар бардам Зевс танара Кавказ чыпчаалыгар хам кэлгийтэрбит. Күн аайы сиэмэх хото-

- йунан быарын тонсуйтарбыт. Онтуката утары оһоро үһү. Прометейы улуу герой Геракл өрүһүйбүтэ диэн кэпсэнэр. Саха литературатыгар С.Р.Кулачиков –Эллэй Бүлүүгэ уон икки сыл хаайыыга олорбут Н.Г.Чернышевскайга анаммыт поэматын «Прометей» диэн ааттаабыта.

Отутус сыллар бүтүүлэригэр диэлийбит хааннаах репрессия саха омук өркөн өйдөөхтөрүн тыыннарыгар турбута. Ити кэмнэ Георгий Прокопьевич Башарин Москваҕа Карл Либкнехт аатынан педагогической институту бүтэрбитэ.

Государственной экзаменнарын сөбүмэр ситиһиилээхтик туттарбыта. Ириэнэхтэн иннибэт, тонтон толлубат баламат эр санааны ылынан, кырдыгы булар чинчийэр-научнай үлэнэн дьарыктаммытынан барар.

«Георгий Прокопьевич, биһиги кинини билбэккэ да сырыттаһытына ...олонхону көмүскэһэн туран кэлбитэ. 1940 сылтан 1943 с кулун тутар 19 күнүгэр диэри биэс төгүл улахан ыстатыйалары суруйбута.

Дискуссия «олонхону театрга туруорарга, кини патриотической ис хоһоонун...» фашизмы үлтү охсор пропагандаҕа туһанарга диэн түмүктэммитэ. .. «Ньургун Боотур» 100-с спектаклын харчыта «Ньургун Боотур» танк колоннатын тутуутугар бэриллэн, республика үрдүнэн хамсааһын тахсыбыта. Саха «Ньургун Боотура» Берлини ылсыбыта. Оччотообуга эдэр, учуонай аатын ыла илик... уйаҕас, ыраас дууһалаах, кырдыкка, үтүөбэ дьулуурдаах норуотун дьолугар төрөөбүт патриот Г.П.Башарин дьиннээх учуонай, эр сүрэхтээх киһи буоларын көрдөрбүтэ» (Суорун Омоллоон)

Кырдык иһин улуу охсуһааччы Башарин эдэр сааһыттан норуотун көнүлгэ, сырдыкка тардыһар үтүө ыраалаах өйүгэр-санаатыгар, сиэригэр-майгытыгар убанан улааппыт. Ол да иһин 30-тус сыллар бүтүүлэригэр үтүргэннэ түбэхэн үөбүллүбүт бастакы үс улуу суруйааччыбытын сорунуулаахтык көмүскүүргэ аан бастаан туруммута. Кинилэр олохторун, айымньыларын инэн-тоҥон үөрэппитэ. 1942 с ыам ыйыгар пединститутка ытыллыбыт научнай конференцияҕа Г.П.Башарин саха литературатын төрүттээччилэри А.Е.Кулаковскайы, А.И.Софроновы, Н.Д.Неустроевы реалист сырдатааччылар диэн бэйэтин дакылаатыгар аан бастаан суруйбута.

ССКП КК Пропагандаҕа управлениета Г.П.Башарин саха үс бастакы суруйааччыларын туһунан үлэтин сөбүлээн, тутта салгыы үлэлээн Москваҕа МЛИИ Ученай советыгар историческай наука кандидатыгар диссертация быһыытынан көмүскүүрүгэр сүбэлээбитэ. Эдэр Башаринна биллиилээх литературовед-ученайдар: ССРС НА чилиэн-корреспондентнара А.М.Еголин – ити ааттаммыт КК управлениетын начальнигы бастакы солбуйааччы, Л.И.Тимофеев – М.Горькай аатынан аан дойду литературатын институтун (ИМЛИ) уонна МГУ профессордара көмө-тирэх буолбуттара. 1943 с Георгий Прокопьевич историческай наука кандидатын ученай степенин ситһиилээхтик көмүскээбитэ.

1944 с үлэтэ «Саха үс реалист - сырдатааччыта» диэн кинигэ буолан тахсыбытын республика аабааччылары сүнкэн үөрүүнэн көрсүбүттэрэ. Саха үөрэнээччи ыччата, учуутал аймах, тыа сиригэр колхозтаахтара үөрүүлэрэ мунура суоҕа. Тыылга саха норуотун күүһүгэр күүс эбиллибитэ. Улуу сэриигэ кыайыыга эрэлбит улааппыта, фронна сэриилэһэр саллааттарга үс улуу суруйааччыларбыт үтүө ааттара тиллибитэ дьонун бэлэх буолан тийбитэ.

Үчүгэйтэн үөрэр оннугар, кэлэйиэх иһин, БСК(б)П обкомун бюрота 1952 олунньу 6 күнүгэр «Саха уус-уран литературатыгар буржуазнай-националистическай токурутуулар тустарынан» диэн олоҕо суох баайсыылаах, саха норуотун кэскилин таннары түстүүр уураабын таһаартарбыта.

Г.П.Башарин киһи тылынан сатаан эппэт хара балыырга, сойуолааһынна түбэспитэ: партияттан уһуллар, учуонай ааттара сотуллар, үлэтиттэн үүрүллэр. Кыра да үлэни итэбэйбэттэр, хаайыы суоһуур.

А.Л.Дымшин

Г.И.Ломидзе

Ученай төһө эмэ аймахтара, оҕолоро баарын үрдүнэн, дьиэтин телефонун быстараллар, элбэх иитимньилээх дьиэ кэргэни туга да суох хааллараллар.

«Башарин дьыалата» диэн сымыйа дьыала тэриллэн, 1943 сылтан 1951 сылга диэри 12 «бөлөх» суох оноһуллан 121 киһи сууттаммыт, ону таһынан 46 биирдиилээн дьон хаайыллыбыттар, олортолоругар учууталлар, студеннар, саҥа үлэлээн эрэр ыччаттар.

Ыарахан күннэригэр И.М.Романов, Амма Аччыгыйа, бастакы учуутала А.Д.Макаров курдук норуоппут бастыҥ дьонно өйөөбүттэрэ. Г.П.Башарин кырдьыга тахсарыгар нуучча үөрэхтээхтэрэ – академиктар А.Н.Панкратова, Н.М.Дружинин, СВ Бахрушин, биллиилээх литературоведтар Б.С.Рюриков, А.Л.Дымшин, Г.И.Ломидзе, М.Н.Пархоменко, А.А.Петросян көмөлөспүттэрэ.

Үс улуу суруйааччыларбыт үтүө ааттара тиллэригэр урукку Союз, кэлин Россия общественноһын болжомтолорун тарпыт аатырбыт бырааттыы Даниловтар ураты улахан үтүөлээхтэр. Кырдык кырдыга тахсар үрдүк аналлаах: обком бюрота 1989 с ыам ыйын 10 күнүнээби уураабынан 1952 с уураах киэр илгиллибитэ. Биллэрин курдук, Г.П.Башарин төһө да эскирэтиһиигэ, атабаस्ताбылга түбэспитин иһин, санаатын күүһүнэн чинчийэр үлэтин ыһыктыбатаба, дьүккүөрдээхтик үлэлээн, 1956 с Москваба ССРС НА издательствотыгар «Саха сиригэр аграрнай сыһыаннаһыылар (XVIII үйэ 60-с сылларыгар - XIX үйэ ортотун диэки) диэн бөдөн монографиятын таһаартарбыта. Бу сыл кини иккиһин докторскай диссертациятын олус ситиһиилээхтик көмүскээбитэ. 1957 с Саха государственнай университетын Советыгар бу монографиятын ССРС Государственной бириэмийэтигэр түһэрэр туһунан мин дакылаат онорбутум.

Университет Советын бары чилиэннэрэ сөбүлээн куоластаабытгара. (Г.Г.Макаров, профессор) Академик А.М.Панкратова «Бириэмийэбэ сөпкө түһэрбикит, онуоха толору эппиэттиир үлэ», - диэн сыаналаабыт. Ону баара, провокационнай, сымыйа «Башарин дьыалатын» тэрийэн туорайдаабытгара. Төрөөбүт норуотугар үйэлэр тухары умнуллубат үгүс үтүөнү онорбут Г.П.Башарин бэрт былдьаһааччы карьеристары, уодаһыннаах нигилистэри архыып докумуоннарыгар олобуран самнарыылаах харданы биэрбитэ. Ол үлэтин «Общественно-политическая обстановка в Якутии в 1921-1925 гг» диэн аатынан 1996 с кинигэ онорон кэргэнэ Кыдана Ивановна таһаартарбыта. Бу үлэтигэр 20-с сыллар сабаланыыларыгар хааннаах репрессияны, маассабай ытыалааһыны, «муустаах боппуолдьаны, тимир чуумпуру» туттан гражданскай сэриини күөдьүппүт Лебедев, Агеев, Козлов дьин сирэйдэрин итэбэтиилээхтик саралаабыта.

Саха бэртэрин хааннаах дьакыйыыны салбаабыт БСК(б) П КК 1928 с атырдыах ыйын 9 күнүнээби «Саха сиринээби тэрилтэ туһунан» диэн саха норуотун сарбийбыт уураабы президент М.Е.Николаев уһулуччу дьулуурдаахтык туруорсан көтүртүрдэ. Б.Н.Ельцин 1920-1930 сылларга

өстөөх аатыран буржуазнай национализмга буруйдаммыт дьоннор үтүө ааттарын төннөрөр туһунан Ыйааба тахсыбыта. Сахатын норуотун албан аатын көмүскээбит, кырдык иһин улуу охсуһааччы Г.П.Башарин бүтүн олоһун анаабыт үйэлээх улуу мөккүөрү, кини кырдыга кыайан, өрөгөй сүңкэн үөрүүнэн килбиэннээхтик түмүктэннэ.

Отутус сыллар сабаланыыларыттан Г.П.Башарин үөрэх-билии, наука чыпчаалыгар кудуххайдык дабайбыт чабылхай ситиһиитэ тырыбыныы умайар сулус буолан төрөөбүт сахатын ыччатын үһугуннарбыта. Оччоттон сөхтөрбүт кырдыкка талаһар дирин билиитэ, дьоһун майгыта, тус олоһор уһараабат эр санаалаах туттунуута бүгүн саха ыччатын киэн туттуута, холобур оностор кэрэ кэпсээнэ, уоһуттан түһэрбэт номоһо буолбута 70-ча сылы унуордаата.

Норуоппут өйүн сөбүмэр дьобурунан тылынан уонна суруйан айбыт мунура биллибэт духовнай баайын өлөр-тиллэр улуу мөккүөргэ кыайан удаһыннаах хара балыыртан босхолонон бүтүн омугун, кини интеллигенциятын, эдэр ыччатын өйүн-санаатын буомуруу иэдээниттэн өрүһүйдэ биһиги Прометейбыт – Г.П.Башарин.

Мин түмүкпэр Ил Түмэнгэ икки этиилээхпин:

1. Г.П.Башарин ХХ үйэ бастынтан бастын киһитэ, Бастын Гражданина диэн ааты инэрэн сокуонунан үйэтитиэххэ;
2. Бурдугу үүннэриигэ бүттүүн туруоһун, түмсүөһүн. Ыччаппытын сиртэн тэйитимиэбин, бэйэбит сиир бурдукпутун үүннэриигэ үөрэтиэбин, мэлдьи үлэлээх, туһалаах дьарыктаах буолуутун тэрийиэбин.

1.Ыһыы сириг идэтийбит түмсүүлэри кытта оскуола хабар микрооройуонун бас билиитигэр биэрэн бөдөн түмсүүнү, бурдук КП-тин, түмсүүтүн, колхуоһун тэрийиэбин. Оччоһо эрэ аныгы техниканы, агротехнологияны туһанар талбыт специалистары бэлэмнээн туруктаах үүнүүнү ылыахпыт. Республикам бар дьоно бары мин этиибин өйүүхтэрэ диэн эрэнэбин.

Р.М.Саввин, РФ үөрэбириитин туйгуна, Чурапчы улууһун бочуоттаах гражданина. 2001 с.

Г.П.Башарин төрөөбүтэ 90 сылыгар Учууталым туһунан.

Мин эмиэ, атыттар курдук бэйэм олохпор далаһа уурбут күндү-мааны учууталлардаахпын. Кинилэртэн үгүстэрэ уталытыллыбат айылба сокуонунан биһиги ортобутугар суохтар. Кэмигэр кинилэргэ үтүөнү үтүөнэн хардарбатах,

саатар иһиллэр гына махтал-баһыыба тылларын эһпэтэх кэп-дьэбэр бүтэй киһи буоларбыттан кэмсинэн, тарбахпын ытырбахтаан да ааспыты төннөрбөккүн. Ол кинилэр аахайыларга, ахтылларга дьүөрэтэ суохтарыттан буолбакка, бэйэбит ычабыт кыратыттан, культурабыт кэрэгэйиттэн буоларын сааһыран, нэһирэн иһэн биллэхпит, оту-маһы барчалыыр холуон эдэр сааска мин эрэ диэн өтөрүҥнэстэхпит дии.

Кинилэртэн биирдэстэрин туһунан бүгүн саха норуота бу күннэргэ ытыгылаан сүһүөбэр туран ахтар, төрөөбүтэ 90 сылын бэлиэтиир. Кини – Георгий Прокопьевич Башарин. Өссө мин кини үөрэнээччитэбин диир бырааптаахпар саарбахтаан олорон суруйабын. Наука доктордара, кандидаттара, университет преподавателлэрэ кинини учууталбыт дии-дии ыстатыйа суруйар ахтыы онорор кэмнэригэр, боростуой тыа

сирин учуутала ан дойду үрдүнэн биллибит, бөдөн учуонайы учууталым диirim сэмэйэ суохтук иһиллээрэй диэн кэтэмэбүйдиибин.

Мин кинини ыкса билсиэхтээбэр утары көрсөн кэпсэппэтэбим, бодорuspатабым. Кэтэхтэн үөрэнээччи быһыытынан икки сыл устата орто үйэлэр историяларыгар лекциятын иһиттэбим, зачеттары, экзаменнары туттардабым, кэлин партия баар эрдэбинэ республикаба тэриллэр семинардарга лекцияларын истибитим, үлэлэрин ыстатыйаларын үрдүнэн-аннынан да буоллар син билсистэбим.

19 бөдөн монографияны, 450-ча научнай, научнай-популярнай үлэлэри суруйбут бөдөн учуонай үлэлэрин ырытыыны атыттарга ирээттээн туран, мин бу бэлиэтээһиммин кини уустук олобун чөл олоххо сыһыаннаах өттүн, тугу истибишпиттэн, билбишпиттэн, бабар, биир эмит эдэр киһи куойатыгар-манкытыгар обустаран, чыычаах тумсун саба да буоллар, үтүө түмүк санааба кэлээрэй диэн бабанан салайтаран сабалаатым.

Үөрэтэр оболорбор Башарин олобун түгэннэриттэн эмиэ кыбытан ылааччыбын. Дьаданы ыал обото, таһаһа-саба, аһа-үөлэ суобунан, оскуола ыраабынан 17 сааһыгар диэри үөрэммэккэ, ол оннугар тыа ыалын тыыннаах буолар туһугар мөхсөр хара үлэтигэр миккиллибитэ. Үөрэнэн тобус сыл иһигэр орто уонна үрдүк үөрэхтэри өссө Москва институтун кыһыл дипломуна бүтэрэн, 31 саастаабар кандидатскай диссертацияны суруйан, 38 саастаабар докторскайы көмүскээн,

хайдах курдук саха киһитэ үөрэххэ дьобурдаабын, өйө тобуллабаһын, ылыммыт дьыалатыгар дьаныардаабын көрдөрөн сөхтөрбүтэ.

Лекциятын, тыл этиитин эрдэттэн тылыттан тылыгар диэри суруммутун доргуччу ааһан биэрэрэ. Лекциятын звонок буолаатын кытта киирэн саһалаабытынан барара, биирдэ эмэтэ, албаска да хойутаабытын, аудиториятын мыына быһыытыйбытын өйдөөбөппүн. Бу бириэмэни күндү баай быһыытынан сыаналыырын, дьону убаастыырын таһынан, бэйэтигэр мунутуур ирдэбиллээбин туһунан этэн эрдэбэ. Оттон биһиги бэйэбит эппиэтинэспитин умна быһыытыйан, сыһаа-халты табыстаабына итэбэһи-быһабаһы бэйэбитигэр сыһыарбакка, атын дьонно халтарыта сатыыр адынаттаахпыт мэлдьэх буоллабай? Бэл, ыарыйдахпытына быраас буруйдаах, оҕобут үөрэххэ мөлтөөтөбүнэ учуутал мөкүтэ буолааччы эбээт.

Үөрэтэрин устатыгар, экзамен да тутарыгар биирдэ эмит куолаһын үрдэппитин, сэнэбиллээхтик сыһыаннаспытын, кыабын көрдөрө таарыйа улахамсыйа туттубутун өйдөөбөппүн. Сүдү киһи киэн көбүстээх, ыгылыйбат, ыксаабат. Дьонтон чорбойо туттубат буолар эбит этэ.

Кыра эрдэбинээби ыарахан олоҕо таайан, ас-үөл тутаҕа эбэн, Саха сириг үрдүнэн тэнийбит туберкулез ыарыытыгар хаптаран, 1936 сыллаахха Ялтаҕа үс уустук операцияны ааспыта, балыыһаҕа сытан экзаменнарын экстерном наар «5» сыанаҕа туттартабыта. Операцияларын быыһыгар 8 ый устата балыыһа палататыгар бэйэтэ эрэ дьарыктанан немец тылын орто уонна үрдүк үөрэхтэргэ программаларын бүтэрэн, кандидатскай минимуму Москваҕа туттарбыта.

1952 сыллаахха обком бюротунан буруйдаан учуонай степеннэрин былдьаан, үлэтиттэн уһулан, биир да тэрилтэҕэ үлэҕэ ылбакка, ыт үрбэт, ынах маньыраабат киһитэ онорон сырыттахтарына, республикатааҕы оҕолор туристическай станцияларын директора, биллиилээх кыраайы үөрэтээччи В.А.Сенькин үлэҕэ ылан, хорсун быһыыны онорбут кэмигэр педучилищеган профсоюз конференциятыгар бара сылдьан, икки этээстээх мас дьиз бөрүкүтэ суох биир хонугар үлэли олодохторуна киирэ сылдыбыппын өйдүүбүн. Ити кэмнэ бастакы нуучча кэргэнэ дойдутугар күрээбитэ. Өлбүт оҕотун салаасканан соһон таһааран соҕотобун көмпүтүн туһунан кэпсииллэрэ. Үтүө дьон бу хаайыахтаахтарын сэрэтэн, Амма Аччыгыйа харчынан көмөлөһөн кистэлэнгинэн Москваҕа күрээпиттэрэ.

Онно олорон библиотекаларга, архыыштарга дьарыктанан, 1956 с докторскай диссертациятын иккиһин ситиһиилээхтик көмүскээбитэ. Ити да үрдүнэн кыһарыйыы, туора көрүү тохтооботоҕо. Олобун 50-тан тахса сыла сонордообунна уонна ону утары киирсиигэ ааспыта. Бэйэтин таһынан үөрэнээччилэрин кытта мэйһэйдэһэн, буруйу-сэмэни сыбаан, үлэлэригэр, науканан дьарыктарыгар туорайдаспыттара. «Башаринецтар» диэн хара дьаралыгы ыйыыр дьаллыктаммыттара. Итиниэхэ кини күүстээх санаалаах буолан сынтарыйбатаҕа. Охсуһууга буһан-хатан, өссө кииллийэн, олобун бүтэһик сылларыгар санаттан сана проблемалары чинчийэн үлэлээбитэ, сүөһү иитиитин, бурдук ыһыытын историяларыгар, Саха сиригэр 1921-1925 сс общественной-политическай быһыы-майгы туһунан хас да кинигэни бэчээттэппитэ.

В.П.Башарин диэн быраата СГУ доцена, философскай наука кандидата идеологической охсуһуу күүрээнин тулуйбакка соһуччу суох буолбута. Кинини көмүүгэ хоту Абыйтан комсомол райкомун үлэһиттэрэ мин уонна **Н.И.Соломов** түбэхэ түһэн сылдыбыппыт. Саха сириг социальнай-экономической сайдыытын философскай анализин онорон обкомга туттарбытын сөбүлээбэтэхтэр, сэмэлээбиттэр, буруйдаабыттар диэн отур-ботур кэпсэтэллэрэ.

Убайа быраатыгар быраһаайдахар этиитигэр: «Бүтэһик дьайыыгынан сыһаны онордун, чычырбаскын көрдөрдүн. Ол да буоллар, Эн суобаһын ыраас этэ», - диэбитэ.

Эдэр эрдэбиттэн ыарыһах элбэх уустук операциялары ааспыт үйэтин тухары сонордоохунга сылдыбыт, олоһор элбэх эрэйи, кыһалҕаны көрсүбүт киһи 80 сааһыгар диэри актыыбынай олоһунан олоһбута – бэйэтэ хорсун быһыы, утумнаахтык чөл олоһу тутуспутун, киһи быһыытынан кэрэтин мэкүтиэтэ буолар диир кыахтаахпыт.

Табаах-арыгы диэннэ чугаһаабатабын, этин-хаанын эрчийиигэ улахан суолта ууран, 54 сыл устата биир да күнү көтүппэккэ 2-лии чаас устата зарядка онорорун, кыһын таһырдыа тахсан сүүрэрин, хаамарын, хайыһардыырын, сайын сөтүөлүүрүн, режими кытаанар -

тык тутуһарын туһунан хаһыаттар элбэҕи суруйдулар. Биирдэ Зырянкаттан Дьокуускайга самолетунан бииргэ көппүппүт. Хаандыгаба 20 мүнүүтэ тохтобул биллэриллибитигэр самолет кынаттын анныгар туран, зарядка оноро турарын көрөн сэнээрбиттээбим.

Уола Карл Георгиевич медицинскэй наука доктора, чөл олох пропагандиһа, тымныы ууну төбөтүгэр куттар, хаарга сыгынньах төкүнүйэр.

Соторутаабыта радионан доруобуйа киһи олоҕор сүдү суолталаабын, бэйэтин доруобуйатын туһугар хас биирдии киһи эппиэтинэни сүгүөхтээбин туһунан эппитэ. Атын уола – Юрий Георгиевич – Дьокуускайдааҕа инженернэй институт проректора. Кыыһа Наталья Георгиевна – историческай наука кандидата, доцент, Москва куоракка олорор уонна үлэлиир. Аҕаларын утумнаабыт, дьонун дьоннору иппит Георгий Прокопьевич аҕа быһыытынан уонна Кыдаана Ивановна ийэ быһыытынан эмиэ үрдүктүк сыаналаналлара сөптөөх.

Учууталым соруудабын толорботох дьиэхтээхпин. 1965 сыллаахха университеты бүтэрэр сылбытыгар кэтэхтэн үөрэнэн бүтэрбиттэртэн Өймөкөөнтөн сылдьар нуучча уола Добрикову уонна миигин Томскай университетыгар целевой аспирантураҕа үөрэххэ барарга эппит. Мин доруобуйабынан – хааным баттааһына үрдүгүнэн барбатабым. Мастаах орто оскуолатыгар директорынан анаммытым. Онно тийэн олобум анаарын булбутум. Билигин кэлэн учууталым соруудабын толорботохпуттан, үс оҕолонон, үс сиэннэнэн олорон, кэмсинэрим айыы буолуоҕа.

Номоххо киирбит саха саарына
Г.П.Башарин уустук олоҕо саха
эдэр ыччатыгар холобур
буолуохтун, аата үйэлэргэ ахтылла
туруохтун!

Иван Иванов, Бүлүү оройуона.

В указатель включены
научные труды,
многогранная
деятельность
Г.П.Башарина за период с
1932 по февраль 2012 года
всего 1284 источника.

Профессор Г.П.Башарин уонна эдэр ыччат

Профессор Г.П.Башарин 30-тан тахса сыл үрдүк үөрэх кыһатыгар учууталынан уонна иитээччинэн үлэлээбитэ. Кини ассистентан профессорга тийэ үүммүтэ. Үлэтигэр олус улахан болѳомтону студеннары кытта алтыһыыга уураар этэ.

Лекцияларын, практической дьарыктарын кэнниттэн научнай куруһуогу ыытара, мунһахтарга, конференцияларга тыл этэрэ. Концертарга, спортивной күрэхтэргэ, субботниктарга ыччаты кытта сөбүлээн алтыһара. Курсовой, диплом суруйар студеннар дьиэтигэр да кэлэр этилэр.

Кини саамай улахан болџомтотун студент үөрэбин хаачыстыбатыгар уурара. Режими тутуһалларыгар, үөрэби көтүппэттэригэр уонна бэйэлэрэ библиотекаҕа күн аайы дьарыктаналларыгар сүбэлиирэ. Кини «История» диэн научнай куруһуогу 40 сыл салайбыта. Саха народнай суруйааччыта В.С.Яковлев-Далан учууталын туһунан ахтыытыгар манньк бэлиэтээбитэ:

«Саха эдэр ыччатыгар – студеннарга ученайдартан аан бастакынан төрөөбүт норуоттарын историятын киэнник, диригиник билиһиннэрбит киһинэн Г.П.Башарин буолар. Кини аахпыт спецкурса, историятын куруһуога төрөөбүт норуоппут олорон ааспыт олобун туһунан системаламмыт бэртээхэй өйдөбүлү биэрбиттэрэ. Биллиилээх ученайдар үлэлэрин кытары билсибиппит.

Сахалар тустарынан аан маннай суруйан хаалларбыт дьон - Исбрандт Идес, Стралинберг, Линденау уо.д.а. тустарынан олус даҕаны интэриэһиргээн истибиппит. Миллер, Фишер, Бетлинг, Левентель, Виташевскай, Серошевскай уо.д.а. Чинчийээччилэр биһиги харахпытын-кулгаахпытын үгүскэ да аспыттара, билиибитин-көрүүбүтүн олус да кэнэппиттэрэ. Куруһуоктар, занятиелар наһаа интэриэһинэйдик бараллара, билиэн-көрүүн баҕалаах уолҕамчы студеннар ортолоругар араас боппуруостарга мөккүһүүлэр оргуйаллара». История куруһуогуттан 9 наука доктора, 70-ча кандидат үүнэн тахсыбыттара. Георгий Прокопьевич студеннарга бастакы курстан науканан дьарыктаныхха, куруһуоктарга сылдыяхха наадатын тоһоҕолоон бэлиэтиирэ. Кини олус кэскиллээхтик үлэлээбит эбит. Билигин сайдыылаах сана технология үйэтэ профессор тутуспут хайысхата сөптөөбүн толору дакаастаата.

Георгий Прокопьевич студеннарга науканы таһынан общественной олоххо активнайдык кыттарга сүбэлиирэ, патриотической, гражданской позицияны тутуһарга үөрэтэрэ. Өссө кини киһи тас көрүнгэ улахан суолталаабын бэлиэтиирэ. «Встречают по одежке, провожают по уму» диэн өс хоһоонун сөбүлээн туттара.

Бэйэтэ олус чэбэр, ыраас, танаһа-саба уурбут-туппут курдук этэ. Манан кини киһи тас көрүнгэ ис дууһатын кытта дьүөрэлэһиэхтээх, ыраас, кэрэ буолуохтаах диэн санааны чорботон бэлиэтиирэ.

Георгий Прокопьевич улахан болѳомтону доруобуйаҕа, спордуна дьарыктаныыга уураара. Кини бэйэтэ студены сылдьан сэллигинэн ыалдыбыта. Олус уустук эпэрээссийэни онорбуттара.

Кини санаатын күүһүнэн, тулуурунан, дьулуурунан ыарахан ыарыыны кыайбыта. 80 сааһыгар диэри больничнайа суох үлэлээбитэ, арыгы испэтэ, табах тардыбата. Хас биирдии киһи доруобуйатын көрүнүөхтээбин, доруобай буолан доруобай оҕону төрөтүөхтээбин, оҕотун үчүгэйдик иитиэхтээбин ыччакка үөрэтэрэ. Профессор Г.П.Башарин ыччат үөрэхтээх, сайдыылаах, патриотической өйдөөх-санаалаах буолуон баҕарара.

Кини университет суолтатын туһунан тылларын чорботон бэлиэтиибин: «Университет – самое дорогое, самое святое, что дал XX век якутянам. Поколения третьего тысячелетия будут понимать значение нашего университета гораздо глубже и шире, чем мы сами. В то же время они будут благодарны нам, поколению XX века за создание и укрепление университета.»

Кини студеннарга үчүгэй специалист буолан университет престиһин үрдэтин, университеттынан киэн туттун диирэ.

Студеннар, эдэр ыччат Георгий Прокопьевичка сыһыаннарын Михалев В.А. кини аатынан стипендиат «Башарин Г.П. глазами современной молодежи» диэн ыстатыйатыгар олус үчүгэйдик арыйбыта. Кини Башарины «патриарх высшего образования в Якутии» уонна подвижник, что в трактовке Ожегова означает «героический человек, принявший на себя тяжелый труд, муки и лишения ради достижения высокой цели» диэн ааттыыр. Онон Георгий Прокопьевич ыччакка холобур буоларын, киниэхэ ытыктабылларын ааһан сүгүрүйүүлэрин тоһоҕолоон бэлиэтиир.

Г.П.Башарин уобараһын кинини кытта чугастык алтыспыт саха омук киэн туттар дьоно: Суорун Омоллоон, Савва Тарасов, В.Яковлев-Далан, Моисей Ефимов, Р.Бафатаайыскай, Иван Федосеев, И.Т.Самсонов, В.Н.Иванов,

Г.Г.Макаров, үөрэнээччилэрэ-историктар
диринник арийбытгара.

Автордар ахтыларыгар Г.П.Башарин туһунан
манньк биир санааба кэлэллэр:

- Башарины республикаба **саха Ломоносовынан**
ааттыыллара. Кини бэйэтин уобараһынан холобур
буолара, бу сахалар омук быһыытынан бэйэбитин
билинэрбитигэр улахан суолталааба;
- Бары кини үлэһитин, боростуойун, дьонно, ордук
студеннарга, эйэбэс сыһыаннаабын туһунан
суруйаллар. Георгий Прокопьевич ис
культуралаах, оппоненнарын хаһан да үөхпэт,
соробор куруубайдык да саба түһүүлэригэр
хардары оннук эппиэттээбэт, күүстээх
аргуменынан, кизн билиитинэн сабырайарын, ол
аата кини интеллигентнайын бэлиэтиллэр.

Моисей Дмитриевич
Ефимов
(04.08.1927 – 14.11.2010)

Дмитрий Кононович
Сивцев-Суурун Омаллоон
(14.09.1906. – 25.06.2005)

- Элбэх киһи кини научнай эйгэтэ киэнник, ол курдук история таһынан фольклорга, литератураба, тыа хаһаайыстыбатыгар, искусствоба киллэрбит кылаатын бигэргэтэллэр.
- Г.П.Башарин олоһор, үлэтигэр куруутун инники күөһүнэ сылдьара. Элбэхтик республика улуустарынан айанныыра. 80 сааһыгар дылы кини бурдугу үүннэрэр хаһаайыстыбаларга, миэлингсэлэр арыллыларыгар ыңырыллан сылдьара, олохтоох нэһилиэнньэни кытары чугастык алтыһара. Кини улахан научнай конференцияларга Союз, Россия куораттарыгар да элбэхтик сылдьара.

- Кини олус үчүгэй научнай салайааччы этэ. Эдэр эрдэбиттэн «История» диэн научнай куруһуогу тэрийэн үлэлэппитэ, улахан научнай оскуола салайааччыта буолбута.

Аспираннарын үлэлэрин бириэмэтин да, доруобуйатын да харыстаабакка көрөрө-истэрэ, бэчээттэнэллэригэр көмөлөһөрө.

- Г.П.Башарин гармоничнай личность этэ. Кини ыарахан ыарыыны кыайбыта, доруобуйатын чөл, чэгиэн туруктаах онорбута, арыгыны испэтэ, табах тарпата. Ол иһин сылга уонча улахан үлэни суруйара, ону таһынан университетка лекция ааһара, аспираннарын салайара, театрда, музейдарга сылдьара, дьиэ кэргэнигэр, ордук сиэннэрин иитиигэ көмөлөһөрө.

Онон ахтыыларга **Г.П.Башарин** феноменын туһунан диринг өйдөбүл үөскүүр. Кини **саха интеллигенциятын биир чулуу бастыыр-көстүүр кинитэ буоларын** итэбэйэбин.

Саха народнай суруйааччыта С.И.Тарасов эппитинии: «Саха тыллаах баарын тухары, саха литературата уонна науката баалларын тухары, Георгий Прокопьевич сөбүмэр научнай нэһилиэстибэтэ кини албан аатын, суон сурабын угуйар, умсулбанныах хайата буолан, кэлиэхтээх көлүөнэлэргэ кэриэс хаалыаба» - диэн.

З.К.Башарина ф.н.д. ХИФУ профессора, К.Г.Башарин м.н.д. профессор, Духовность академиятын академига.

**Г.П. Башарин -
выпускник Якутского
педагогического
техникума.
г. Якутск,
1 марта 1934 г.**

ЕГОРБОРИСОВ.РФ

**Г.П. Башарин - студент 3-го курса исторического
отделения Якутского педагогического института с
другом П.П. Павловым. г. Якутск, июнь 1937 г.**

ЯКУТСКИЙ ЛОМОНОСОВ

(О профессоре Г. П. Башарине - апостоле трезвости)

Якутский Ломоносов (о профессоре Г.П. Башарине - апостоле трезвости) : учебное пособие / Авт.-сост. К. Г. Башарин. - Якутск : Издательский дом СВФУ, 2016. - 146 с.

В учебном пособии раскрывается значение жизни и деятельности первого доктора исторических наук из народа саха, профессора Г.П. Башарина - мыслителя, ученого, общественного деятеля, автора теории мирного добровольного елождения Якутии в составе России, основоположника якутской школы историков, теоретике и практике трезвого здорового образа жизни, духовного лидера народов Якутии второй половины XIX века в воспитании духовно-красотвенной личности патриотизма и дружбы народов Якутии и России. Предназначено для студентов всех специальностей Северо-Восточного федерального университета преподавателей, кураторов.

Доктора наук, профессора СВФУ

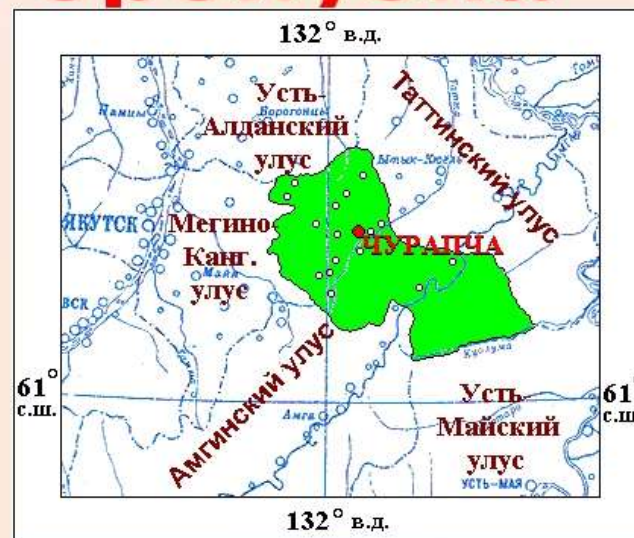
БАШАРИН
Георгий Прокопьевич

Биобиблиографический указатель.

Якутск 2012

В указатель включены
научные труды,
многогранная
деятельность
Г.П.Башарина за период с
1932 по февраль 2012 года
всего 1284 источника.

Чурапчы оройуона

IG KC
Астана Ташы
PRAWKUTIA.RI

**Болџомтоџут иһин махтанабыт.
Айылгылаах алгыс буоллун бука барыгытыгар!!!**

